

Sicklaön 369:43, Fabrikörsvillan i Nacka strand – bedömning av kulturvärden efter branden

Fabrikörsvillan i Nacka strand drabbades den 8 december 2022 av en brand som resulterade i svåra skador på byggnaden, bland annat utplånades taket, mellanbjälklagen och i stort sett hela interiören. Däremot har murverket i tegel och fasadputsen klarat sig förhållandevis väl. Därtill har byggnadsdetaljer som relativt många fönster, veranda i järn mm undsluppit branden. Fastighetsägaren har ansökt om rivningslov, ansökan har kompletterats med en antikvarisk förundersökning och två utlåtanden om byggnadens tekniska status.

Vy mot fabrikörsvillan och Nacka strand från Blockhusudden före branden i maj 2022.

Vy mot fabrikörsvillan och Nacka strand från Blockhusudden efter branden i december 2022.

Riksintresse och lokalt intresse för kulturmiljövård

Fabrikörsvillan ligger i Nacka strand som ingår i riksintresset för kulturmiljövård Norra Boo - Vaxholm - Oxdjupet – Lindalssundet som även kallas Stockholms farled och inlopp. Området är även utpekade som lokalt intresse för kulturmiljön i Nacka kommuns kulturmiljöprogram.

Motivet till riksintresset är farledsmiljön utmed inloppet till Stockholm via Vaxholm, som visar skärgårdens betydelse för huvudstadens sjöfart, livsmedelsförsörjning och rekreativliv, som speglar levnadsbetingelserna för innerskärgårdens befolkning och dess behov av färdstråk till staden alltsedan medeltiden, och som berättar om Stockholms utbyggnad och försvarsansträngningar med tillhörande samhällsbildningar. Här kan levnadsförhållandena för olika sociala skikt utläsas, liksom utvecklingen inom industri, transportteknik, försvar och arkitektur.

Flera av riksintressets utpekade uttryck är läsbara och karaktäriserar området vid Nacka strand:

- Sprickdalsbetonad skärgårdsterräng som speglar skärgårdsbefolkningens levnadsbetingelser och förutsättningarna för odling och bebyggelse.
- Industrimiljöer med fabriksbyggnader, kajer, lämningar, tekniska strukturer, bostäder, kontorshus, servicebyggnader koncentrerade till Nackas norra kuststräcka från Danvikstull till Nacka strand/ Augustendal. [...] Det sena 1800-talets industriella epok med utbyggnadsfaser från 1900-talets industriella epok. Anläggningar lokaliserade sjönära nedanför och på de bergsbranter som kännetecknar kustområdet. [...] Till industrierna hörande bostadsbyggnader, kontorshus och anläggningar samt tekniska strukturer. [...] Motorfabriken Augustendal, i dag Nacka strand, från sekelskiftet 1900 med fabriks- och kontorshus samt bostadshus.
- Sommaröjesmiljöer med odlingsmarker, gårdsbyggnader, trädgårdar, parker, alléer och brygglägen. Sommarvillor från 1800-talets mitt fram till 1900-talets början utmed ångbåtslederna. Naturtomter och luftiga bebyggelsegrupper.
- Brygglägen [...] Inslag av parkvegetation. [...] Avläsbar arkitekturstillutveckling från de rikt dekorerade schweizer- och cottagestilarna från 1800-talets senare hälft med verandor och pittoreska utbyggnader, till det tidiga 1900-talets mer strama villor som utvecklats till en nationalromantisk stilinriktning med robusta detaljer och allmogeinspirerade detaljer och färgsättningar.

Vid sidan av skärgårdslandskapet, sommarvillorna, den äldre industrimiljön och arbetarbostäderna är fabrikörsvillan ett av de centrala uttrycken för riksintresset. Byggnaden berättar både om områdets industrihistoria och om sommaröjesepoken. Villan uppfördes ursprungligen under 1860-talet som en sommarvilla med namnet Augustendal, men byggdes om till bostad åt motorfabrikören JV Svensson vid sekelskiftet 1900. Sitt nuvarande utseende fick villan vid en ombyggnad 1916 då arkitekt Gustav de Frumerie utformade huset som en motsvarighet till tullhuset på Blockhusudden. Byggnaden är uppförd i tegel i

två våningar och har fasader med ljus ockragul spritputs med slätputsade fönsteromfattningar, hörnlisener och sockel, liksom vitmålade snickerier.

Fabrikörsvillans placering i den branta sluttningen ovanför Saltsjön, insmugen i skärgårdslandskapet med rik omgivande grönska är typisk för sommarvillorna. I parken som omger byggnaden finns flera miljöskapande landskapselement i form av stenmurar, terrasser, gångar och trappor samt äldre träd som förtydligar husets status.

Särskilt intressant är det arkitektoniska samtalet mellan Fabrikörsvillan och tullhuset vid Stora Sjötullen. De båda byggnadernas karaktäristiskt branta takfall med uppstickande rundade gavelkrön, representativa fasader med klassicistisk prägel i ljus ockragul puts och uppradade fönsterrader. Fabrikörsvillans gestaltning visar tydligt på det tidiga 1900-talets strävan att återknyta till farledens historiska betydelse. Villans placering gör den till ett landmärke i Nacka strand där både huvudfasaden och de karaktärsskapande gavlarna utgör viktiga motiv.

Skydd i detaljplan

I den gällande detaljplanen från 1988 har fabrikörsvillan bedömts ha ett stort kulturhistoriskt värde och försetts med skyddsbestämmelsen Qq Kulturresevat. Bestämmelsen innebär att området ska utgöra reservat för befintlig kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Byggnaden får inte rivas. Ny bebyggelse med i huvudsak samma utformning får endast uppföras om befintlig byggnad till väsentlig del förstörs av våda.

Bedömningen som kulturhistoriskt särskilt värdefull byggnad medför att byggnaden omfattas av förvanskningförbudet enligt PBL 8:13. Dessutom gäller PBL:s särskilda varsamhetsbestämmelser för bebyggelse som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.

Utlåtande om byggnadens tekniska status

Fastighetsägaren har tagit in utlåtanden från två tekniska konsulter. Specialisten på tegel bedömer att tegelstommen är ”i ett sådant skick att den till stora delar har bevarat ursprungligt verkningssätt. Den går därmed att renovera. Dock är det viktigt att en byggnadsställning inklusive skyddstak monteras så snart som möjligt för att skydda mot inträngande regnvatten. Stämp kan med fördel placeras i öppning invändigt samt ev vid de fönsteröppningar i fasad där skiljeväggen endast är 180mm. Samtliga öppningar i fasaden kompletteras med plyfa skiva om ställningen inte har eget väderskydd.”

Antikvarisk bedömning

Fabrikörsvillan är en av märkesbyggnaderna för Nacka strand och ett av de fysiska uttrycken för riksintresset för kulturmiljö. Detta innebär att byggnadens kulturvärden är både knutna till villan i sig, med dess dokumentvärden, arkitektoniska värden samt samhällshistoriska värden och de berättelser om farledsmiljön som den bär på. Från riksintresseperspektivet är det sommarvillaepoken, industriepoken och skärgårdslandskapet med dess utveckling som är särskilt relevanta.

En stor del av byggnadens kulturvärden har förlorats genom att byggnaden fått mycket stora skador invändigt, men genom att tegelmurarna och de karaktäristiska gavlarna har klarat sig från branden oväntat väl har de kulturvärden som är kopplade till byggnadens samspel med sin omgivning endast påverkats i liten omfattning. Branden har inte heller påverkat byggnadens närmiljö med terrasser, stigar, trappor och de den omgivande grönskan med gamla träd.

För kulturvärdena är det ursprungliga murverket och tegelstommen, den fortfarande läsbara fasadutformningen och proportionerna mycket viktiga. De dokumentvärden som är knutna till byggnadens ursprungliga utformning med stomme, byggnadsdelar och detaljer kan inte återskapas vid en rivning och återuppbyggnad. Samma gäller för de kvaliteter som är knutna till upp av det hantverksmässiga utförandet. Dessa kan inte återskapas om byggnaden rivs och återuppbyggs, oavsett om återuppbyggnaden så långt som möjligt görs med befintligt, återanvänt material.

Genom att stommen och de karaktäristiska gavlarna har klarat sig från branden har byggnaden bevarat sin landskapsmässiga roll. Det arkitektoniska samspelet med tullhuset på Blockhusudden är fortfarande läsbart i vyerna över farleden och samma gäller med det landskapliga sammanhanget med de andra sommarvillorna och den äldre industribebyggelsen i Nacka strand. Branden har inte heller påverkat byggnadens anpassning till skärgårdsterrängen.

Sammanfattningsvis har fabrikörsvillan bevarat så mycket av sina kulturvärden och sin kulturhistoriska betydelse för miljön i Nacka strand att ett bevarande och restaurering av de kvarvarande delarna är mycket angeläget. Med rivning och rekonstruktion kan byggnadens roll i vyerna längs farledsmiljön återskapas, men dokumentvärden och de kvaliteter som är knutna till det ursprungliga utförandet kan inte återskapas om byggnaden rivs. Inte ens om återuppbyggnaden görs med de befintliga byggnadsmaterialen. Även från landskapsperspektiv är bevarandet att föredra då det minskar behovet av omfattande markarbeten i den känsliga skärgårdsterrängen, först i samband med rivning och därefter under återuppbyggnad.

För att underlätta den kommande restaureringen och säkerställa att de kvarvarande byggnadsdelarna inte skadas ytterligare är det viktigt att villan så fort som möjligt täcks över med väderskydd. Detta för att stommen ska kunna torka upp och planeringen av restaureringen kan påbörjas. Det är också viktigt att stommen och muröppningarna stabiliseras så att det blir säkert att rensa bort allt inrasat material från byggnaden och att de nödvändiga undersökningarna kan utföras.

Johannes Kruusi
Kommunantikvarie
Planenheten